

8. İqtisadi diplomatiya qloballaşma mühitində

Qloballaşma beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin təşkilinin müxtəlif istiqamətlərinə təsir etməkdədir. Demək olar ki, qloballaşma sivilisasiyanın inkişafının nəticəsidir. Dünyanın sıx rəbitə sistemi, müasir cəmiyyətin qarşılıqlı asılılıq səviyyəsinin sürətli artımı, müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələrinin güclənməsi, beynəlxalq münasibətlərin dərinləşməsi, transmilli korporasiyaların rolunun artması və s. qloballaşmanın yaranmasının obyektiv şərtlərindəndir. Bu proses artıq beynəlxalq sistemə çevrilir. Həmin sistem ölkələrin həm daxili həm də xarici siyasətinin formalaşmasına təsir edir. İqtisadi diplomatiyanın qloballaşma zamanı özünəməxsusluqlarından biri də onun iştirakçılarının və aktorlarının çoxalmasıdır.

Əgər klassik təfəkkürdə iqtisadi diplomatiyanın aktorları dedikdə dövlətlər başa düşülürdüsə, indi iqtisadi diplomatik fəaliyyətə qeyri-dövlət qurumları təsir etməyə başlayıblar. Öz iqtisadi siyasətlərini formalaşdıran zaman transmilli şirkətlər sanki özləri hədəf qoyurlar ki, dövlətlərin xarici iqtisadi fəaliyyətlərinə müdaxilə etsinlər. Ancaq bu heç də o demək deyildir ki, iqtisadi diplomatik fəaliyyətin çıxış nöqtəsi və istiqamətləndiricisi dövlətlər güzəştə getməyə hazırdırlar.

Sadəcə olaraq müasir iqtisadi diplomatik fəaliyyətdə dövlətlər transmilli iqtisadi qurumların münasibətlərini daha çox nəzərə almaqdadırlar. Bunu bir qədər aydınlaşdırmaq mümkündür. Tutaq ki, qloballaşma öncəsi dövlətlər xarici iqtisadi münasibətlər qurmaq iddiasında olan şirkətlərin siyasətinin formalaşmasına aparıcı təsir göstərirdilər, hal-hazırda vəziyyət bir qədər fərqlidir.

Qloballaşma milli sosial-iqtisadi bilikləri vahid iqtisadi və ictimai sistemdə birləşdirən dünyəvi prosesdir. Nəticədə sosial, iqtisadi və siyasi fəaliyyət elə bir dünyəvi miqyas alır ki, dünyanın bir hissəsində baş verən hadisə digər hissədəki ayrı-ayrı şəxslərə və qruplaşmalara da təsir göstərir.

Yəni əvvəl iqtisadi qurumlar, şirkətlər dövlətin iqtisadi diplomatik fəaliyyətini özləri üçün əsas götürürdülər. İndiki transmilliləşmə dövründə isə şirkətlər dövlətin iqtisadi diplomatik fəaliyyətinə müəyyənləşdirici təsir göstərmək istəyirlər.

Artıq dünya miqyasında son 20-25 il ərzində bir çox elmi əsərlərdə qlobal problemlər və onların həllindən geniş bəhs olunur. İndi kompleks elm istiqaməti kimi qlobalistika meydana gəlmişdir. XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, qlobal problemlər anlayışından tez-tez istifadə olunmağa başlanmışdır. "Qlobalıq" termini 3 mühüm məna kəsb edir: miqyaslı, əhatəli, ümumbəşəri.

Effektiv beynəlxalq əməkdaşlıq yeni qlobal etika tələb edir. Burada söhbət beynəlxalq normaların universallaşdırılmasından, onların iqtisadi gücündən, sosial-siyasi inkişaf

səviyyəsindən və dövlət formasından asılı olmayaraq, bütün dövlətlərin qarşılıqlı münasibətlərinə tətbiq olunmasından gedir. Məqsəd ondan ibarətdir ki, dövlətlər bir-birinin təcrübəsindən istifadə edib, bir-birindən öyrənib, müxtəlif problemlərdə ümumi maraqlara uyğun qərarlar əldə etsinlər.

Genişlənmiş diplomatik gündəliklə birlikdə beynəlxalq aktorların artan sayı və növləri adətən beynəlxalq nizamda əhəmiyyətli dəyişikliklər kimi qiymətləndirilir.

1945-ci ildən bu yana təkcə dövlətlərin sayı üç dəfə artmamış, həm də beynəlxalq əlaqələrdə aktorların yeni növləri iştirak etməyə başlamışdır. Çoxtərəfli diplomatiya və ya konfrans diplomatiyası iyirminci əsrin əlamətinə çevrilmişdir və diplomatlar getdikcə daha çox beynəlxalq təşkilatlar daxilində koalisiyalar və ya mövcud çoxtərəfli forumlardan kənar əlaqə qrupları qurmaqla məşğul olurlar.

Lakin yeni aktyorların yaranması həm də diplomatiyanın yeni, ənənəvi olmayan üsulların yaranmasına gətirirdi. Ona görə də R.P. Barston regional təşkilatlar arasında əlaqələri təsvir etmək üçün «assosiativ diplomatiya» yarlığını işlədir, Brian Hocking isə hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında artan əlaqələri və rəmzi münasibətləri adlandırmaq üçün «katalitik diplomatiya» terminini fikirləşmişdir. Şirkət və müəssisələr getdikcə daha çox diplomatik dialoqun hissələrinə çevrilir. Susan Strange diplomatiyanın dövlət-dövlət, dövlət-şirkət və şirkət-şirkət sövdələşmələrindən təşkil olunmuş «üçbucaqlı» modelinin meydana çıxdığını bildirir.

Ümumiyyətlə, sosial və iqtisadi ədalət olmadan sülh əldə etmək qeyri-mümkündür. Bunun üçün yoxsulluğu aradan qaldırmaq lazımdır. Bu isə bir qədər çətindir. Çünki planetimizin əhalisinin 1,3 milyardı bu kateqoriyaya aiddir. Dünya resurslarının 85 %-i dünya əhalisinin 20 %-nin əlindədir. Varlılar və kasıblar arasındakı böyük fərq getdikcə artmaqdadır.

Beləliklə, dövlətlər və beynəlxalq aktorların digər növləri arasında dialoqlar bu gün «diplomatik və qeyri-diplomatik fəaliyyət, eləcə də diplomat və qeyri-diplomat arasındakı fərqi silir». Bu gün diplomatik gündəliyin, beynəlxalq borcların idarə edilməsindən və telerabitədən, qaçqın axınına və ekologiyaya qədər hər şeyi əhatə edəri dərəcədə genişlənməsi «peşəkar diplomatları tanış olmadıqları əraziyə gətirmişdir» və diplomatlarınkindən kənar ekspertizaya ehtiyac olduğunu önə çəkmişdir.

Ənənəvi diplomatiyaya əlavə kimi qeyri-ənənəvi aktyorların iştiraki, xarici işlər nazirliyindən fərqli hökumət, departament və agentliklərinin birbaşa xarici əlaqələri üçün «paradiplomatiya»; beynəlxalq arenada fəaliyyət göstərən qeyri-dövlət aktorları, qrupları və fərdlər üçün «qeyri-rəsmi», «özəl» və ya «vətəndaş» diplomatiyası; rəqib dövlətlərin üzvləri arasında qeyri-rəsmi əlaqələr üçünsə «ikiyollu» və ya «çoxyollu» diplomatiya

terminləri ilə ifadə edilirdi. Biz «diplomatsız diplomatiya» erasının içərisinə daxil olduqca, diplomatiya sanki «həm peşəkar, həm də konseptual mənsubiyyətini itirir».

Sülhün davamlılığının digər şərti demokratiyadır. Demokratiya insanların fikirlərinə əhəmiyyət verir və onları birgə qərarlar qəbul etməyə çağırır. Ədalət, iqtisadi rifah, demokratiya və sülh üçün güclü təməl isə ekoloji təhlükəsizlik ola bilər. Ekoloji təhlükəsizlik dedikdə, bəşəriyyətin yaratdığı sivilizasiyanın onun özündən, öz təcavüzkarlığından, resursların israfçılığından qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi başa düşülür ki, iqtisadi diplomatiya bunu öz fəaliyyətində nəzərə almalıdır.

Dövlətlər də həmişə olduğu kimi iqtisadi gəlirin əldə edilməsi istiqamətində gərgin fəaliyyətlərini davam etdirirdilər. Qloballaşma dövrünün iqtisadi diplomatik fəaliyyətlər sistemində maraqlı cəhətlərindən biri də buradan ortaya çıxır. Dövrün səciyyəvi xüsusiyyətinə ondan ibarətdir ki, iqtisadi gəlir uğrunda aparılan gərgin mübarizələrin fonunda dövlətlər iqtisadi diplomatiyanın orta, ümumi dəyər və prinsiplərini formalaşdırmağa çalışırlar.

Getdikcə iqtisadi diplomatik fəaliyyətdə beynəlxalq təşkilatların rolu artır. Bu istiqamətdə xüsusən qeyri-hökumət təşkilatlarının təsirinin artmasından danışmaq olar. Qeyri-hökumət təşkilatları müxtəlif istiqamətlərdə iş aparırlar. Onlar bir çox hallarda iqtisadi, sosial və siyasi problemləri öyrənirlər, sanki problemlərin həlli yollarının göstərilməsində dövlətlərlə qeyri-hökumət təşkilatları arasında rəqabət güclənir.

Qeyri-hökumət təşkilatları həmçinin transmilli korporasiyalara da təsirini artırırlar. Qeyri-hökumət təşkilatlarının təsirinin artması ənənəvi aktorlara və onların iqtisadi diplomatiyasına təsir edir. İqtisadi proseslərdə başlanan intensivlik, beynəlxalq siyasi münasibətlərin mürəkkəbləşməsi iqtisadi diplomatiyaya ümumən yenidən baxmağa vadar edir.

İqtisadi diplomatiya bu gün dövlətlər və digər beynəlxalq aktorların işlərini apardığı təqdimmə, kommunikasiya və danışıqların məcmusudur. Hər bir mütəxəsis üçün iqtisadi diplomatiyanın bu üç tərkibinin mahiyyətini və onlar arasındakı səbəb-nəticə əlaqələrini bilmək zəruridir. Təqdimmə iqtisadi maraqların qarşılıqlı münasibət subyektləri üçün maraq oyadıcı şəkildə ortaya qoyulmasıdır. Təqdimmə iqtisadi diplomatik fəaliyyətin çıxış nöqtəsidir. Təqdimmənin uğurlu olmasından sonra iqtisadi diplomatiyanın digər tərkiblərinə məntiqi keçid yaranır.

Kommunikasiya iqtisadi diplomatiyanın mahiyyətini ortaya qoyan ikinci tərkib olsa da böyük əhəmiyyətə malikdir. Hər bir mütəxəsis üçün bəllidir ki, əlaqə istəyinin həyata keçməsi üçün əlaqə vasitələrinin mövcudluğu zəruridir. Əlaqə vasitələri isə getdikcə təkmilləşir. Əgər qədim və orta əsrlər dövründə kommunikativ vasitələr dedikdə yollar və digər az gedişli anlayışlar nəzərə gətirildisə, hal-hazırda kommunikativ vasitələr çox

çəşidlidir. Bu isə müasir dövrdə təqdimetmənin reallaşmış, gəlir gətirmə səviyyəsinə keçməsi üçün möx vacibdir. Kommunikativ vasitələrin rəngarəngliyi danışıqların məhsuldarlıq dərəcəsini artırır.

Danışıqlar iqtisadi diplomatik fəaliyyətin mühüm tərkib hissəsi olaraq qalmaqdadırlar. Danışıqların mahiyətində dəyişiklik olmasa da forma, növ, üsul və vasitələrində bir sıra yeniliklər yaranmışdır. Suveren dövlətin böyük mübahisələrin mövzusu olan gələcəyi məsələsi diplomatiyada da öz əksini tapır. Çoxlarının bildirdiyi kimi dövlət nə qədər tənəzzüldədirsə onun aləti olan diplomatiya da o qədər çətinlik çəkir. Və əksinə, diplomatiya sanki «dövlətlər cəmiyyətinin sosial təkrar istehsalı üçün mərkəzi» olan təsisatdır. Bura bu geniş mübahisələri tədqiq etməyin yeri deyil.

Ola bilsin ki, diplomatiyanın təkamülünə təsir edən ən mühüm amil rabitə və daşıma texnologiyalarındakı inqilab olmuşdur. Daşınma və rabitənin sürətlənməsi və asanlaşması diplomatların rolunu bir neçə müxtəlif yollarla azaltmışdır. Birincisi, təlimatların alınması üçün uzun vaxt tələb olunan keçmişlə müqayisədə, bu gün diplomatların fəaliyyəti daha təlimatlanmış olmuşdur.

Bundan başqa, siyasi liderlər arasında birbaşa təmasların tezliyi artmışdır. Yüksək vəzifəli ABŞ diplomatı George Ball 1980-ci illərin əvvəllərində narazılıq etmişdi ki, «reaktiv təyyarələr və telefonlar, eləcə də Prezidentlərin, Milli Təhlükəsizlik üzrə Köməkçilərin və Dövlət Katiblərinin pis adətləri səfirləri mərasim və geniş ictimaiyyətlə əlaqələrdə güclü sürətdə məhdudlaşdırmışdır». Sammitlər, dövlət liderlərinin çox yaxşı işıqlandırılan görüşləri, «tarixçilər, eləcə də peşəkar diplomatların hərtərəfli lənətinə tuş olmuşdur»,

lakin «onların, başlıca olaraq, nəhəng rəmzi və təbliğat potensialına görə» dəyərlə sayılmışdır. Nəhayət, elektron KİV-lərin və informasiya texnologiyalarının (İT) sürətli inkişafı diplomatların məlumat toplama rolunu azaltmış, və hal-hazırda, qərar qəbul edənləri tez-tez ənənəvi diplomatik kanalları kənarda qoyaraq beynəlxalq hadisələrə təxirsiz cavab verməyə vadar edən sürətə vurğu edir. Eyni zamanda, diplomatlar KİV-lərdən öz məqsədləri üçün istifadə etməklə «mediya diplomatiyası» ilə məşğul olmağa başlamışlar.

İqtisadi proselərə diplomatik və iqtisadi təsir vasitələri artır. İqtisadi diplomatiya iqtisadi siyasət problemlərində maraqlıdır. Çünki, iqtisadi diplomatiyanın uğuru və ya uğursuzluğu onun təmsil etdiyi iqtisadiyyatın gücündən və sağlamlığından birbaşa asılıdır. Buradan belə çıxır ki, iqtisadi diplomatik vasitənin öncə sadaladığımız hər üç tərkibi ölkə iqtisadiyyatının inkişafına bağlıdır.

Təqdimetmə zamanı iqtisadi diplomatiya tərəfdaşı təmsil etdiyi dövlətin imkanlarına uyğun olaraq maraqlana bilir. Dövlətin inkişaf səviyyəsinin yüksək olması iqtisadi

diplomatik fəaliyyət üçün lazım olan kommunikasiyanın və infrastrukturun tələblərə daha çox uyğun olması deməkdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadiyyat və maliyyə sahələrindəki qloballaşma siyasi sferada ciddi nəticələrə gətirib çıxara, hətta siyasi münaqişələrlə də nəticələyə bilər.

Qloballaşmanın ən mühüm amillərindən biri beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsidir. Burada əsas rol informasiya vasitələri sahəsindəki inqilabın üzərinə düşür. Məhz bu amil cəmiyyətin bütün sahələrinə böyük təsir göstərir. Bu təsir eyni zamanda iqtisadi diplomatiyadan da yan keçməməkdir.

Qloballaşma siyasi sferaya təsirini dövlət vasitəsilə həyata keçirir. O, dövlətə iqtisadi, maliyyə, elmi-texniki və informasiya potensialı əldə etmək üçün böyük imkanlar verir. Nəticədə, dünya ölkələri ilə aktiv qarşılıqlı əlaqə dövlət üçün çox vacib bir amilə çevrilir. Dövlətin əsas milli maraqları verilən imkandan lazımınca istifadə etməkdən asılı olur. Bu maraqlara həm dövlətin təhlükəsizliyi, həm də əhəlinin rifah məsələləri daxildir.

Lakin bu imkanlar istər dövlət üçün, istərsə də əhəlinin müxtəlif təbəqələri üçün eyni deyil. Bu imkanlar sənaye cəhətdən inkişaf etmiş, böyük kapitalla malik ölkələrdə daha çoxdur, inkişaf etməkdə olan və zəif inkişaf etmiş ölkələrdə isə nisbətən məhduddur. Nəticədə, qloballaşmanın bəhrəsindən geniş istifadə edən ölkələrlə məhdudd imkanlı ölkələr arasında ziddiyyət yaranır.

Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşmanın verdiyi imkanlar üçün iqtisadi diplomatik aparat hazır olmalıdır.

İqtisadi diplomatiyada ən zəruri tələblərdən biri də iqtisadi diplomatik fəaliyyətlə məşğul olanların savadlılıq və məlumatlılıq dərəcəsidir. İqtisadi diplomatın qloballaşan dünyada bilməli olduğu məsələlərdən biri də xarici ölkələrin iqtisadi siyasətidir. Xarici ölkələrin iqtisadi siyasətinə dair məlumatların kasadlığı iqtisadi diplomatiyanı məqsədinə çatdırma bilməz. Belə ki, hər hansı bir ölkə və hər hansı bir aktorla iqtisadi diplomatik ünsiyyət metodologiyası hazırlanarkən ilk öncə o öyrənilməlidir. Metodologiya hədəfə çatmağa ancaq bu şəkildə kömək edə bilər.

Müasir dünyada iqtisadi diplomatik metodların sayı artır. İqtisadi resurslar olan sanksiya və ya mükafatlandırma kimi istifadə edilə bilər. Yəni iqtisadi diplomatiyalarda sanksiyalardan istifadə etməklə istəklərə nail olma bir növ güc diplomatiyasını xatırladır. Bu isə təbiidir. Çünki, iqtisadi diplomatiya özü-özlüyündə iqtisadi və siyasi tərəfləri birləşdirir. Deməli onların xüsusiyyətləri bu və ya digər şəkildə özünü iqtisadi diplomatiyada təzahür etdirir.

İqtisadi diplomat öz fəaliyyəti zamanı məlumatlandırma və təklif işləri görür. Daha sonra isə dövlətin siyasi idarəsindən qaynaqlanaraq təklifləri icra edir. Məlumatlandırma zamanı

diplomat iqtisadi diplomatik fəaliyyət müstəvisini öyrənir və onun imkanları haqqında təmsil etdiyi aktora məlumat verir. Onun məlumatları iqtisadi diplomatik fəaliyyət müstəvisinə (ölkə və ya regionun) siyasi və iqtisadi imkanlarının reallıqlarını əks etdirməlidir. Məlumatlandırmadan sonra isə öz funksiyasının növbəti tərkibini icra edir.

İqtisadi diplomatın təklifləri təmsil etdiyi aktorun maraqlarının təmin edilməsinə xidmət etməlidir. Təkliflərin xarakteri ondan ibarət olmalıdır ki, dövlətin gəlir əldə etməsi mümkün olsun. Bu zaman iqtisadi diplomat birinci növbədə təklifin işləkliyini təmin etmək üçün öz dövlətinin hərtərəfli imkanlarını və potensialını nəzərə almalıdır. İqtisadi diplomatın təkliflər paketi detallı və proqramlı olmalıdır, eyni zamanda qeyri-müəyyənlikdən azad olmalıdır.

İqtisadi diplomat öz dövlətinin və ya təmsil etdiyi aktorun funksioneridir. Onun üçün öz fəaliyyəti iqtisadi inkişaf üçün lazımi şərtlər formalaşdırmalıdır. Bu məqamın izahata ehtiyacı vardır. İqtisadi diplomat ötəri layihələrdən daha çox, öz aktoruna davamlı gəlir gətirəcək iqtisadi fəaliyyət müstəvisinə meyl etməlidir.

Ümumiyyətlə iqtisadi diplomatik fəaliyyət tələblərdən doğmalıdır. İqtisadi diplomatik fəaliyyət lazımsız iqtisadi risk situasiyasına gətirib çıxarsa, deməli onun tərkiblərində problem vardır. Ola bilsin ki, iqtisadi diplomatik fəaliyyətin məlumatlandırma və təqdim etmə mərhələsi aktorun real imkanlarını əks etdirməmişdir.

Onun iqtisadi imkanları ya kiçildilmiş ya da həddən artıq şişirdilmişdir. Bu da öz növbəsində iqtisadi diplomatik danışıqların metodologiyasının səhv formalaşmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə iqtisadi diplomatik fəaliyyət zamanı keçilmiş mərhələlər təhlil edilməlidir. Təhlilin əhəmiyyəti dəyişən və yeniləşən kateqoriyalar üçün xüsusilə böyükdür.

İqtisadi diplomatiyanın gedişatı zamanı müasir beynəlxalq ticarətdə baş verən proseslər və onun əsas meyli liberallaşma nəzərə alınmalıdır. Buna milli iqtisadiyyatın açıqlığı, gömrük tarifi dərəcələrinin azaldılması, kvotaların və digər qeyri-tarif tənzimlənmələrinin ləğv edilməsi, dünya bazarında rəqabət mübarizəsinin güclənməsi və s. təsir göstərir. Həmin rəqabətin yaranma səbəbləri, gedişat və nəticələri iqtisadi diplomatiyanın diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Liberallaşma iqtisadi diplomatiyada yeni üsul və vasitələrin yaranmasına təşviq edici amildir.

Beynəlxalq ticarətin liberallaşmasının qloballığı müasir şəraitdə rəqabətin beynəlxalq xarakterli xüsusiyyətlərilə müəyyən edilir. Beynəlxalq ticarətdə müvəffəqiyyət isə beynəlxalq investisiyaların cəlb edilməsi ilə sıx əlaqədədir ki, burada iqtisadi diplomatların rolu xüsusidir. Çünki, diplomatik fəaliyyəti zamanı müxtəlif metodlardan istifadə edərək diplomat ölkəsinin maliyyə mənbələri üçün maraqlı fəaliyyət müstəvisi olduğunu sübut etməlidir. İqtisadi diplomat eyni zamanda ölkəsinin xarici investisiyaları cəlb etməsi

istiqlamətində kursuna təsir göstərməlidir. Diplomatlardan fəaliyyətinin nəticəsi olaraq əksər ölkələr xarici investorlar üçün güzəştli ticarət-investisiya rejimi təklif edirlər.

Təcrübə göstərir ki, bəzən xarici ticarətin liberallaşdırılması birtərəfli qaydada həyata keçirilir. İqtisadi diplomatiyada danışıqlar yolu ilə razılığa gəlmək və qarşılıqlı güzəşt prinsipi uğurun təməlidir. Danışıqlar vasitəsilə liberallaşdırma birtərəfli liberallaşdırmaya nisbətən daha sərfəlidir. Burada əsas diqqət yetiriləsi məqam ölkələrin öz tərəfdaşlarına ikitərəfli əlaqələrin məqsədəuyğun olduğunu sübut etməkdir. Sübut etmə iqtisadi diplomatiyanın arqumentlərə xüsusi ilə fikir verməsinə gərəklilik kimi çıxış edir.

Beynəlxalq ticarətdə çoxtərəfli liberallaşma prosesi ilə yanaşı eyni zamanda bu prosesə əks təsir göstərən proteksionizm meyli də müşahidə edilir. Müasir proteksionizm meyilləri iqtisadi diplomatlar qarşısında mövqeylərin balanslaşdırılmasını və bunun hamı üçün uyğun olmasını bir hədəf kimi qoyur. Bu meyl dərin siyasi-iqtisadi maraqların olduğunu, bütün vasitələrlə ölkə istehsalçıların hətərəfli müdafiə olunmalarının vacibliyini, iş yerinin saxlanmasını, milli əmtələrin və sahələrin rəqabət qabiliyyətinin saxlamağa yardım etməyin vacibliyini sübut edir. Müasir beynəlxalq münasibətlər onu göstərir ki, proteksionizm eyni zamanda iqtisadi diplomatiyanın xarakterini də müəyyən edir.

Beynəlxalq təcrübə sübut edir ki, hər iki meyl liberallaşma və proteksionizm beynəlxalq ticarətə xas olan cəhətlərdir. Bu meyillər arasında baş verən ziddiyyətlərin həll edilməsinin əsas problemi-bunların səmərəli əlaqələndirilməsi-dir ki, həmin əlaqələndirmə iqtisadi diplomatiyanın aparıcı funksiyalarındandır. Strateji hədəflər balansı pozularkən, səmərəli əlaqələndirmə ziddiyyətə çevrilir.

Hər hansı ölkənin milli ticarət-iqtisadi, sosial maraqlarının digər ölkə tərəfindən alçaldılması, ticarət münaqişələrinin, «ticarət» müharibələrinin yaranmasına səbəb olur. Ticarət münaqişələrinin genişlənməsinə müxtəlif amillər: gömrük, ərazi, qiymət, sanitariya, ekoloji və s. təsir göstərir.

Beynəlxalq ticarət-iqtisadi münaqişələrin yaranmasının mühüm səbəblərindən biri bəzi dövlətlərin qəbul etdiyi qanunlardır.

Məsələn ABŞ-ın qəbul etdiyi Helis-Berton federal qanunu Kubaya investisiya qoyan ölkələrə qarşı sanksiya qoymağı tələb edir. Bu qanun qəbul edildiyi vaxtdan (mart 1996-cı il) iki şirkət (Kanada və Meksika) bu sanksiya ilə cəzalandı, bir sıra digər xarici şirkətlər isə xəbərdarlıq məktubu aldılar.

Beynəlxalq təşkilatların təzyiqi ilə ABŞ prezidenti B.Klinton qanunun bir sıra mühüm maddələrini dayandırdı. Lakin bir sıra xarici investorlar bu qanunla qarşılaşmamağa çalışırlar. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin inkişafına ABŞ-ın digər federal qanunu -

D'Amato qanunu neqativ təsir göstərir. Bu qanun xarici kompaniyaların Livan və İranla ticarət-iqtisadi əlaqələrinə qarşı sanksiya tətbiq edirlər.

Rusiyanın «Qazpromu» ilə İran arasında 1997-ci ildə bağlanan müqavilə bu qanunun təsiri altına düşdü. ABŞ Konqresi «Qazpromdan» Amerika kreditindən imtina etməyi tələb etdi. ABŞ administrasiyası Rusiya kompaniyasını sanksiyalarla hədələdi. Bunun nəticəsində «Qazprom» 1995-ci ildə «Eksimbankla» ABŞ arasında bağlanan müqaviləni ləğv etdi. Bu müqavilə Rusiya şirkəti ilə İran arasında bağlanan müqaviləyə kredit verilməsini nəzərdə tuturdu.

«Ticarət müharibələri» - müasir beynəlxalq münasibətlərdə daimi «ənənədir». Bu istər ayrı-ayrı ölkələr, istərsə də digər ticarət-iqtisadi qruplar üçün xarakterikdir. Belə ki, 90-cı ilin ortalarında Atlantik okeanında treska balıqlarının tutulması ilə əlaqədar olaraq İspaniya ilə Kanada arasında «balıq» müharibəsi baş verdi ki, bunun da nəticəsində istər siyasi, istərsə də birbaşa təsir tədbirlərindən istifadə edilməyə başlandı.

Dünya bazarında rəqabətin güclənməsi, daxili bazarın qorunması, əhəlinin məşğulluğunun təmin edilməsi xarici dövlətləri öz istehsalçılarının və kommersantlarının mənafeyini aktiv surətdə müdafiə etməyi tələb edir, eyni zamanda isə onları siyasi-iqtisadi münqişələrə girməyə təhrik edir. İqtisadi diplomatiya bu münqişələrə müsbət və ya mənfə təsir etməyə qadirdir.

Optimal çıxış variantı kimi bəzən iqtisadi diplomatlar tərəfindən iqtisadi blokların yaranması fikri irəli sürülür. Ölkələrin iqtisadi bloklarda birləşməsi heç də azad ticarət ideyalarının reallaşmasında mütləq tərəqqi əldə edilməsi və ya proteksionizm prinsipləri qarşısında məğlubiyyət deyildir.

Beləliklə iqtisadi diplomatik fəaliyyət zamanı keçilmiş mərhələlər təhlil edilməlidir. Təhlilin əhəmiyyəti dəyişən və yeniləşən kateqoriyalar üçün xüsusilə böyükdür. Qlobal problemlər əhəmiyyətinə, zəruriliyinə və mahiyyətinə görə ümumbəşəri məzmunu malik olub, cəmiyyət üçün həlli vacib və zəruri olan prosesləri əhatə edir.

Bu problemlərin aşkar edilməsi, həlli dairesinin müəyyən edilməsi ayrıca bir ölkə çərçivəsində və gücü dairəsində olmayıb, bütün bəşəriyyəti və beynəlxalq aləmi əhatə edən bir problemdir. Zaman-zaman qarşılıqlı ziddiyyətlərlə çıxış edən ölkələrin iqtisadi diploma-tik aparatları qlobal problemlərin həllində dialoqu qaçırma-malıdırlar. Çünki bu cür dialoq hamının marağındadır.

Dialoq səylərin birləşdirilməsini və fəaliyyətin koordinasiyasını nəzərdə tutur. Müasir dünyanın qlobal problemləri mahiyyətcə cəmiyyətlə təbiət və insanlar arasındakı çoxsahəli qarşılıqlı münasibətləri ifadə edən mürəkkəb və çoxşaxəli anlayışlardır. Bu problemlər ümumbəşəri dəyərə malik olub, onun konkret cəhətlərini inkar etmir. Onların həllində hər

bir ölkənin və xalqın, eləcə də tarixi şəraitin mövqeyi və rolu vardır. Müasir dövrdə sülhün qorunması və möhkəmləndirilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi, energetika, xammal, ərzaq, demoqrafiya, qaçqınlıq və köçkünlük, kosmosdan və dünya okeanının sərvətlərindən dinc məqsədlərlə istifadə edilməsi, bazar iqtisadiyyatına keçən ölkələrin iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması, təhlükəli xəstəliklərin ləğv edilməsi, beynəlxalq terrorizmlə mübarizə və s. problemlərin həll edilməsi bütün dünya ölkələrinin səy və gücünün birləşdirilməsi yolu ilə mümkündür.

Ölkələrin səylərinin birləşdirilməsinə siyasi diplomatiyadan daha çox iqtisadi diplomatiya kömək edə bilər. Belə ki, ölkələri biri-birinə yaxınlaşdıran bağlar arasında iqtisadiyyat güclü bir vasitədir. Bununla yanaşı, beynəlxalq əlaqələr cəmiyyət həyatını mürəkkəbləşdirir.

Onlar müvafiq hüquqi tənzimləmə də daxil olmaqla, sosial təşkilatın daha yüksək səviyyəsini zəruri edirlər. Əsas məqsəd qaçılmaz daxili münaqişələrə, ziddiyyətli maraqlara baxmayaraq, sabitlik və bütöv təşkilatı sistemi qoruyub saxlamaq, təmin etməkdən ibarətdir. Ümumdünya təşkilatı sistemlərinin qorunması bütün dövlətlərin marağındadır.

Buna görə iqtisadi diplomatlar fəaliyyətləri ilə avanturist siyasətçilərin dünyadakı sistemləri pozmasına imkan verməməlidirlər. Beləliklə, qloballaşmanın mənfi və müsbət tərəfləri mövcuddur. Buna görə də iqtisadi diplomatiyanın əsas vəzifələrindən biri qloballaşmanın müsbət tərəflərinin genişləndirilməsi, mənfi tərəflərinin isə minimuma endirilməsidir. Söhbət nəyə görə minimum səviyyəsindən gedir.

Çünki heç bir proses tam olaraq müsbət etmək mümkün deyildir. Xüsusən də bütün bəşəriyyəti əhatə edən məsələlərdə. Əsas hədəf ölkələrin ittifaq etdikləri məqamların çoxalmasıdır. Diplomatiya və qloballaşmanın qarşılıqlı münasibətləri haqqında maraqlı mühakimələr var. Qloballaşma qarşılıqlı asılılıq, siyasi və hüquqi idrak vasitəsilə də siyasət və hüquqa təsir göstərir. Qloballaşmanın diplomatiyaya təsirinə həsr olunmuş məqaləsində ABŞ-ın dövlət katibinin müavini S.Telbott yazır:

“Qloballaşma qarşılıqlı asılılıq, bütün hökumətlərin beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya sahələrindəki siyasi fikirləri-nə təsir göstərir. Onlar prosesə nə qədər çox daxil edilir və onun təsiri altındadırlarsa, bir o qədər çox dəyişməlidirlər”.

Deməli iqtisadi diplomatik aparat iş fəaliyyətini qloballaşma prosesinə uyğunlaşdırmalıdır.